

Beide onderstaande artikelen zijn gepubliceerd in *Inspirare. Tijdschrift voor charismatische & evangelische theologie*, jrg. 2(2020), nr.3, p. 20-28 (den Broeder) en p. 29-35 (van Hierden, Stoppels). Het betreft aflevering 26 van de rubriek 'Wegen tot vernieuwing. Praktijk berichten uit gemeente en parochie'.

Gods liefde delen in Den Haag – Morgensterkerk (GKv)

Gerrit den Broeder¹

De redactie van *Inspirare* vroeg ons om iets te schrijven over onze gemeente, de Morgensterkerk in Den Haag (Gereformeerde Kerken vrijgemaakt). Deze gemeente van ruim 350 leden veranderde in de afgelopen jaren steeds meer naar een levendige interculturele gemeenschap. Op dit moment hebben meer dan 50 leden een migrantenachtergrond. De meeste van hen zijn afkomstig uit moslimlanden. Daarnaast zijn er, in samenwerking met andere kerken in Den Haag, in de afgelopen jaren twee kerkplantingsprojecten opgestart; één in een Vinex-wijk (Leidschenveen-Ypenburg) en één in een achterstandswijk (Bouwlust-Vrederust). In het kerkgebouw vinden niet alleen Nederlandstalige kerkdiensten plaats, maar het is ook een thuis voor een vrouwengroep voor Arabischsprekende moslima's (Thuis+), een Arabisch- en een Tamil-talige gemeente. Een gemeentelid van elders stelde een huis ter beschikking om mensen in moeilijkheden tijdelijk op te vangen. Op donderdagmiddag is de kerk uitdeelpunt van Voedselbank. Graag willen we in dit artikel iets delen van de zegeningen, maar ook de uitdagingen die we bij al die dingen ervaren.

In 1996 nam de huidige Morgensterkerk (GKv) het kerkgebouw over van de toenmalige Hervormde wijkgemeente. De kerk is na de Tweede Wereldoorlog opgetrokken als noodgebouw. Het golfplaten dak en de golfplaten muren herinneren ons er nog steeds iedere zondag aan dat we als christenen hier geen blijvende plek hebben. We beseffen dat niet alleen voor migranten, maar voor ons allemaal ons vaderland uiteindelijk niet hier is.

Verandering en groei

De zondagse eredienst is het wekelijkse ontmoetingsmoment met God en met elkaar. De ochtenddiensten worden goed bezocht en zijn levendig van karakter. De middagdienst is anders: rustiger en traditioneler qua invulling. Uit vele gesprekken die we afgelopen jaren voerden bleek dat leden van de Morgensterkerk blij zijn met hoe de diensten zich ontwikkelen. We streven ernaar dat het karakter van al onze diensten open en uitnodigend is en dat mensen in de diensten worden toegerust om in het dagelijks leven Jezus te volgen en van Hem te getuigen. We streven ernaar dat dit open en uitnodigende karakter terugkomt in alle facetten van de kerkdienst: van welkom bij binnenkomst tot preek, van simultaanvertaling van de dienst (in Arabisch en/of Farsi) tot en met koffie. Ook in de muziek van de dienst komt dat terug. Een paar jaar geleden maakten we kennis met Ahmed. Vluchteling uit Irak. Hij bespeelde daar de *qanun*, een Oosters muziekinstrument. Niet lang nadat hij zich aansloot bij onze gemeente, werd hij gevraagd om mee te doen bij de begeleiding van het zingen in de kerk. Sindsdien worden ongeveer om twee à drie weken de Opwekkingsliederen en Geneefse Psalmen begeleid door een breedgeschouderde en glimlachende Irakees die razendsnel zijn handen over zijn *qanun* laat gaan.

Er is, voor zover we kunnen nagaan, nooit een vooropgezet plan geweest om te veranderen naar een interculturele gemeenschap. Dat is ons min of meer overkomen. Eén van de belangrijkste oorzaken die dit in gang zette, was de komst van Sylvador, een tot het christendom bekeerde imam uit Soedan. In Soedan kreeg hij daarvoor aanvankelijk de doodstraf en zat jaren in de gevangenis. Op uitnodiging

---

¹ Met medewerking van Sanneke van Rij en Masoud D., kerkelijk werkers binnen de Morgensterkerk

van de Verenigde Naties is hij eind jaren negentig naar Nederland gekomen. Na een aantal omzwervingen belandden hij en zijn gezin in de Morgensterkerk in Den Haag. Ook hier ging hij door met evangelisatiewerk. Daardoor kwam onze gemeente voor het eerst in aanraking met een toestroom van migranten. Aangezien het zijn visie was (en is) om mensen slechts 'tot de drempel van de kerk' te brengen, kwam al snel de behoefte in beeld naar verdere inwijding van migranten in het geloof en de kerkgemeenschap. Daarvoor werd, met steun van de classis, een kerkelijk werker aangesteld.

Na het vertrek van Sylvador wisten ook in de jaren daarna diverse mensen uit verschillende culturen hun weg naar onze gemeente te vinden. Vaak via mond-tot-mond-reclame. Een aantal jaar geleden zat op zondagmorgen vroeg een mevrouw uit Burkina Faso op de stoep, die zei: 'Ik heb gehoord dat jullie me kunnen helpen'. Ze is nog steeds lid van onze gemeente. Een Afghaanse jongeman, die vanuit een andere stad in Nederland in Den Haag belandde, kreeg hetzelfde advies van een moslim-vriend: 'Als je meer over Jezus wilt weten, moet je naar de Morgensterkerk'. Daarnaast vinden ook 'gewone' Nederlanders met diverse kerkelijke achtergronden met regelmaat een thuis in onze gemeente. De vraag tot welke denominatie onze gemeente behoort is voor hen niet relevant.

Op dit moment zijn er naast de (voltijds) predikant twee (deeltijd) kerkelijk werkers actief in onze gemeente. De kerkelijk werkers richten zich voornamelijk op missionair werk, integratie en pastoraat onder anderstaligen. De predikant richt zich voornamelijk op de prediking, catechese en pastoraat van 'gewone' gemeenteleden. Al is die scheiding niet altijd helemaal waterdicht.

Als gemeente zijn we afgelopen jaren steeds meer onder de indruk geraakt van het visioen van Jesaja (Jesaja 2,1-5; 56,7) en uit het boek Openbaringen (Opb 7,9-12), waarin verteld wordt dat er op een dag een menigte uit alle volken en stammen en natiën en talen voor Gods troon zullen staan en Hem zullen aanbidden. We geloven dat we als kerk nu al iets van die toekomst mogen weerspiegelen. En we voelen het als een roeping om een thuis te zijn voor de vele soorten mensen die Den Haag rijk is.

In het vervolg willen we graag een paar lessen en/of inzichten delen die we als gemeente in de afgelopen jaren met vallen en opstaan leerden. We hopen dat het andere voorgangers en gemeenten kan bemoedigen en aansporen.

Gebed is en blijft essentieel

Zoals ook al in veel andere verhalen van gemeenten die vernieuwing meemaakten, is ook in onze gemeente gebed een belangrijke pijler. Voordat ik zelf als predikant in de Morgensterkerk aan het werk ging heb ik samen met mijn vrouw een aantal jaren in Bénin (West-Afrika) gewoond en gewerkt. Wij waren daar betrokken bij de opbouw van een kleine gereformeerde kerk in dat land. Eén van de dingen die grote indruk maakten, is het intense gebedsleven van veel Beniners die we ontmoetten, waaruit een grote afhankelijkheid van God sprak.

Gebed speelt ook in de Morgensterkerk een bijzondere rol. De twee missionaire projecten waar onze gemeente bij betrokken is, zijn beide begonnen na een periode van gezamenlijk gebed en bezinning, waarbij ook gemeenteleden uit andere kerken betrokken waren. Nog steeds wordt er op zijn minst tweewekelijks gebeden voor deze projecten door groepen gemeenteleden.

Na de kerkdiensten wordt gemeenteleden 'persoonlijke voorbede' aangeboden (ministry). We maken regelmatig mee hoe God op gebed bijzondere dingen doet in levens van gemeenteleden. Ooit vroeg een gemeentelid om te bidden voor een wonder. Dat tot onze stomme verbazing ook nog eens gebeurde. Als kerkenraad proberen we ook het onderling gebed tussen gemeenteleden te stimuleren. De module 'Luisterend Bidden' van New Wine is inmiddels aan alle kringen aangeboden en sommige kringen zijn er ook mee aan de slag gegaan.

Ondanks de mooie dingen die we zien gebeuren, merken we dat het nog niet zo eenvoudig is om ook echt een 'gebedscultuur' door te laten dringen tot in de diepste lagen van onze gemeente. Het duurde bijvoorbeeld een paar weken voordat de eerste gemeenteleden de moed hadden om voor zich te laten bidden. En nog loopt het niet storm. Voelen we ons in het Westen minder afhankelijk van God? Of controleren we in Europa de gang van zaken liever met beleid en organisatie? Misschien. Toch blijven we geloven dat God kracht wil verlenen aan het gebed van gelovige bidders. En gaan we er rustig mee door, wetend dat verandering van cultuur een lange adem vergt.

Heb een duidelijke missie en visie, maar sta open voor fluisteringen van de Geest

In het seizoen 2017-2018 hebben we samen met de gemeente een intensief missie en visietraject gelopen. Centrale vraag was: waar willen we als gemeente naartoe? En waarom willen we dat? Er is heel intensief gesproken met gemeenteleden uit alle geledingen. In al deze gesprekken kwam een diepgevoeld verlangen naar boven om meer van God te ervaren, meer met elkaar te delen wat Hij in onze levens doet en dit ook door te geven aan de mensen om ons heen. In veel gesprekken werden ook voorbeelden genoemd hoe dit nu al gebeurt. Gemeenteleden gaven aan geestelijke groei en vernieuwing te ervaren, hoe ze steeds meer hebben leren openstaan voor nieuwkomers en naar buiten gericht te zijn. We hebben dromen verzameld. Woordwolken gemaakt. Als missie hebben we uiteindelijk geformuleerd: 'De Morgenster wil een thuis zijn in Den Haag waar je Gods levensveranderende genade en liefde, ontvangt, deelt en doorgeeft'. Die visie hebben we nog verder doorvertaald naar het kernachtige motto: 'Gods liefde delen in Den Haag'. Natuurlijk ook vertaald in de vijf meest gesproken talen in onze gemeente.

De gezamenlijke zoektocht naar een nieuwe visie en missie heeft aan veel leden van onze gemeente een nieuwe stimulans en een nieuw enthousiasme gegeven. Ieder lid dat enigszins meeleeft met de gemeente kan als hij of zij 's nachts wakker wordt gemaakt vertellen wie we als gemeente willen zijn en waar we naar toe willen. Ook voor de kerkenraad schept het de nodige ruimte om duidelijke keuzes te maken en prioriteiten te stellen in het beleid van gemeente.

Naar aanleiding van die missie hebben we vervolgens drie strategische doelen geformuleerd voor de komende jaren. In 2025 willen we een kerk zijn 1) met de missionaire focus om mensen te bereiken 2) van kringen waarin je Jezus leert volgen en 3) met inspirerende en afwisselende diensten waarin je welkom bent en God ontmoet. Voor ieder strategisch doel hebben we een paar bouwstenen en/of richtlijnen geformuleerd. We kiezen voor een koers, niet voor een dichtgetimmerd plan omdat we allereerst God de toekomst van onze gemeente willen laten bepalen.

Op verschillende manieren zien we dat ook gebeuren. Waar in het verleden in het missionair werk een heel sterke focus lag op Arabischsprekende mensen, hebben we in de afgelopen jaren bijvoorbeeld gezien hoe er ook veel anderstalige mensen op ons pad werden gezet. Vooral ook Farsi-sprekende mensen. Op dit moment leidt één van onze kerkelijk werkers, die zelf van oorsprong uit Iran afkomstig is, een Farsi-Corona-bestendige-WhatsApp-bijbelstudiegroep die door tientallen mensen wordt bijgewoond en die nog steeds groeit.

Verder zien we onder andere ook beweging in het pastoraat. Vanouds zijn we een gemeente waar het pastoraat een aangelegenheid was van vooral de ouderlingen. Nu er door de nieuwe missie en visie meer focus op kringen is komen te liggen, zien we veel van wat voorheen 'ambtelijk pastoraat' was groeien richting onderling pastoraat in de kringen. Als kerkenraad zijn we bezig om daar verder over na te denken wat dat betekent. Voor onszelf. Maar ook voor de gemeenteleden. En hoe we daar het beste invulling en ondersteuning aan kunnen geven. We zijn er nog niet helemaal uit. Ook omdat zo'n 40% van onze gemeenteleden (nog) geen kringen bezoeken. Maar we geloven dat we in die ontwikkeling richting kunnen zien die God aan onze gemeente geeft en we willen er daarom mee aan de slag.

Gastvrijheid is meer dan een kop koffie en een koekje

Gastvrijheid is een belangrijke kernwaarde in onze gemeente. Dat gaat over de vanzelfsprekende dingen. Bijvoorbeeld dat iedere bezoeker op zondag bij binnenkomst persoonlijk welkom wordt geheten. Het gaat over inclusieve en eigentijdse kerkdiensten en prediking. Over de kunst verstaan van een praatje aanknopen met nieuwe bezoekers zonder opdringerig te worden.

Nieuwe gelovigen zien de kerk vaak als hun nieuwe familie. Zo noemen we elkaar per slot van rekening ook: 'broers en zussen'. Veel nieuwe gelovigen hebben daar dan ook hoge verwachtingen van. Zeker ook omdat ze vanuit hun Oosterse cultuur heel sterk een idee hebben van hoe een familie eruit ziet en hoe broers en zussen voor elkaar zorgen. Het komt nogal eens voor dat nieuwe gelovigen daarom teleurgesteld raken in die nieuwe familie. Meer en meer hebben we in de loop der jaren dan ook geleerd dat echte gastvrijheid en echte gemeenschap der heiligen nog wel een stapje verder gaat dan alleen een koekje bij de koffie. En dat het bijvoorbeeld ook kan gaan over iemand onderdak bieden. Soms voor één of twee nachtjes. Maar soms ook voor een aantal weken, maanden en soms zelfs jaren. Frank Boeijen zong het al ooit: 'Zoals een broer voor zus hoort te doen'.

Voor ons Nederlanders valt er trouwens nog veel te leren van de Oosterse gastvrijheid. Ook daar zijn we achter gekomen. In een bepaalde periode van onze gemeente was er na de reguliere kerkdienst het onderdeel 'Land in de schijnwerper'; een gemeentelid met een migrantenachtergrond gaf daarin een korte introductie op de taal, gewoonten en gebruiken van zijn of haar land. Het onderdeel werd altijd afgesloten met een gemeenschappelijke maaltijd uit het land van herkomst. Gedurende een aantal maanden aten we na de dienst heerlijke, geurige en overvloedige Iraanse, Syrisch, Arubaanse en andere gerechten. Dagenlang was er in de keukens gebakken en gesneden. Op een goede dag waren alle landen 'op' en was uiteindelijk 'Nederland' aan de beurt. Maar na dienst geen grote bakken met dampende stampotten, poffertjes, patat of hachée. Alleen een paar rookworsten met prikkers. Meer niet. Het leidde tot grote hilariteit onder migrantenleden over Nederlandse gastvrijheid en schaamrood op de kaken bij een aantal autochtone gemeenteleden.

Wederkerigheid is hard werken

We geloven dat de aanwezigheid van verschillende culturen in onze gemeente in veel opzichten grote kansen biedt. We kunnen leren van elkaars gewoonten en gebruiken leren. En we kunnen er ervan leren wat het echt betekent om 'resident aliens'² te zijn. Als kerkenraad streven we er ook naar dat migranten in alle geledingen van ons als gemeente zijn vertegenwoordigd. Ook in pastoraat en leiderschap van de gemeente. We geloven dat we hier in al een aantal goede stappen hebben kunnen maken. Mensen met een migrantenachtergrond zijn bijvoorbeeld actief in het gebedsteam en het pastoraal team. Bij het zoeken naar nieuwe ambtsdragers worden regelmatig ook migranten actief benaderd. Tot nog toe helaas zonder resultaat.

Ondanks deze goede en mooie stappen, zien we dat er als het gaat om echte wederkerigheid nog steeds veel terrein te winnen valt. Een belangrijke voorwaarde daarbij is dat migranten niet door zichzelf, en ook niet door anderen, beschouwd worden als alleen maar 'slachtoffers' of als aparte minderheidsgroep (wij/zij), maar als gelijkwaardige dialoogpartners. Kerkelijk werkers zijn daar hard mee bezig onder ander door een interculturele bijbel-studie, en door bijvoorbeeld workshops te geven over de verschillen in warme en koude culturen aan gemeenteleden. Ook een jaarthema als 'een leven lang te gast', waar we dit seizoen mee werken, kan daarbij helpen. Maar het is iets wat voortdurende aandacht nodig heeft. We merken het steeds weer: echte wederkerigheid komt je niet zomaar aanwaaien. Het vraagt oprechte verdieping, interesse en waardering voor elkaars culturen.

Eén van de obstakels die we tegenkomen bij het werken aan wederkerigheid is dat veel vluchtelingen vaak te maken hebben met trauma's en psychosociale problemen. Niet alleen het vluchten zelf levert

---

² Vgl. Stanley Hauerwas, William H. Willimon, *Resident Aliens. Life in the Christian Colony*, Nashville 2014²⁵

een trauma op. Maar ook in het land van herkomst zijn er vaak dingen gebeurd, die diepe littekens achterlaten op de zielen van mensen. Een ander obstakel is dat vluchtelingen vaak veel tijd en energie kwijt zijn aan het opbouwen van een nieuw leven in Nederland. Nog niet zo lang geleden lukt het een getalenteerde Afghaanse jonge vrouw uit onze gemeente om een Nederlandstalige studie tandheelkunde te voltooien. Maar de studie kostte zoveel energie dat er weinig tijd overbleef om deel te nemen aan activiteiten in kerkelijk verband. Weer een ander obstakel is dat mensen vaak geneigd zijn om hun eigen cultuur als 'beter' te zien. Wanneer mensen uit andere culturen komen waar het als beleefd wordt gezien om indirect te communiceren, kan dat voor mensen in onze Nederlandse cultuur overkomen als 'oneerlijk' en 'onchristelijk'. We zien het als een uitdaging om gemeenteleden aan elkaar te leren zien dat andere culturen en gewoonten steeds weer andere kanten van Gods waarheid kunnen belichten.

Ook merken we ook dat onze Nederlandse kerk- en vergadercultuur soms moeilijk is te doorgronden voor buitenstaanders en migranten. Soms komt het voor dat migranten na een poos betrokken te zijn geweest toch weer afhaken. Soms door het huwelijk met een islamitische man of vrouw. Soms door andere oorzaken. In onze kerkelijke gemeenten is het vanouds gebruikelijk om je dan te 'onttrekken'; je geeft aan dat je er niet meer bij wilt horen. Voor mensen met een andere culturele achtergrond is zo'n gewoonte vaak volslagen onbegrijpelijk.

Knoeien mag in de Morgensterkerk

Wanneer er in onze gemeente een kind gedoopt wordt krijgen de ouders niet alleen een doopkaart ter herinnering, maar ook een slabbetje waarop staat 'Knoeien mag in de Morgensterkerk'. Volwassen doopleden krijgen een keukenschort met dezelfde tekst. Door veel gemeenteleden wordt dat ervaren als 'typisch Morgensterkerk'; een plek voor gebroken mensen, waar mag worden gelachen, gehuild en ook geknoeid. En dat laatste gebeurt veel.

We willen als gemeente een plek zijn waar we elkaar de ruimte willen geven om fouten te maken en daarvan te leren. Bijvoorbeeld in de interculturele communicatie, waarin 'warme' en 'koude' culturen elkaar niet altijd weten te bereiken. Maar er gaat ook geen dienst voorbij in onze gemeente of er gaat wel iets mis of gebeuren er onverwachte dingen. Een kind rent naar voren om een tekening te geven, de beamer doet het weer eens niet of geeft het verkeerde lied aan, het doopbad (met een paar duizend liter water erin) is de avond ervoor beginnen te lekken. Ook breder in onze gemeente zijn er licht chaotische trekken te bespeuren. Een gemeentelid bedenkt iets, schakelt een paar anderen in en gaat er, zonder al te veel overleg, mee aan de slag.

Onverwachte gebeurtenissen kunnen soms een ongemakkelijk gevoel oproepen. Zeker in kerkdiensten, die toch al vaak vol zitten. Toch hebben we in de loop van de jaren ook geleerd om die chaos te waarderen en kunnen er ook iets van 'heilige chaos' in zien; een manier waarop God kan werken om ruimte te geven aan ideeën en inbreng van gemeenteleden. Soms loopt een spontaan initiatief op niets uit. Met de nodige teleurstelling van dien. Maar soms ontstaan er ook mooie, creatieve en gezegende ideeën.

Zo is bijvoorbeeld ook de Thuis+, de zondagmiddaggroep voor Arabischsprekende moslima's, ontstaan. Een Irakese vrouw uit onze gemeente merkte hoe veel moslimvrouwen uit haar omgeving weinig tot geen Nederlands spreken en weinig bewegingsruimte hebben voor zichzelf. Met een paar andere vrouwen besloot ze om een plan te maken en op zondagmiddag deze vrouwen bij elkaar te brengen in de kerk. In de gesprekken over zelfbeeld, opvoeding, normen en waarden, de betekenis van christelijke feesten willen de initiatiefnemers graag ook het evangelie delen met deze vrouwen. Een enkeling van de deelneemsters maakt het heel nieuwsgierig en weet de organisatoren te vinden voor veel meer vragen over het christelijk geloof.

Tot slot

In Nederland zijn veel geslaagde voorbeelden te vinden van interculturele gemeenschappen. Doorgaans bestaan die echter uit pioniersplekken waar mensen met verschillende culturele achtergronden besluiten samen iets nieuws te beginnen. De situatie van de Morgensterkerk is wat dat betreft anders. Het gaat om een bestaande, overwegend autochtone kerk, die langzaam aan het transformeren is naar een interculturele kerk.

We zien dat als een enorm voorrecht. Maar het is ook een grote uitdaging. Zowel voor migrantenleden die een nieuw thuis zoeken. Maar ook voor autochtone leden die in de afgelopen jaren 'hun' kerk zagen veranderen en die zich soms afvragen of dat allemaal wel zo nodig is om een interculturele kerk te worden. Zal het ons gaan lukken om in de toekomst een volop interculturele kerk te worden?

We weten niet wat er in de toekomst voor ons ligt. Die kent God alleen. Maar als de tekenen die we nu zien ons niet bedriegen, dan kunnen we niet anders dan hoopvol zijn: We zien verlangen. We zien hoe mensen tot geloof komen. We horen hoe mensen vertellen dat ze geloofsgroei ervaren en aangeven dat ze zich echt thuis voelen onder dat golfplaten dak. We prijzen God erom en we durven te stellen dat Hij met zijn Geest met kracht aan het werk is in die kleine gemeente in die mooie stad achter de duinen.

Ds. Gerrit den Broeder is predikant in de Morgensterkerk
Email: gadenbroeder@gmail.com

-o-o-o-o-o-o-o-o-

Koersvast knoeien in Den Haag. Reflecties bij een kerk in transitie

Nadine van Hierden en Sake Stoppels

Tijdens zijn campagne als democratische kandidaat voor het presidentschap stelde Barack Obama in een van zijn speeches dat in de VS de zondagochtend het meest gesegregeerde dagdeel in de week is. Nergens wordt de rassenscheiding zichtbaarder dan tijdens kerktijd.³ Kleur zoekt kleur, zo simpel is het. Multi-etnische en multiculturele gemeenschappen zijn schaars, in de VS en ook in Nederland.⁴ We zoeken wel verbinding, maar in de praktijk blijkt dat erg lastig te zijn. Daarom zijn we blij met deze aflevering van de rubriek 'Wegen tot vernieuwing'. De zoektocht en de ervaringen van de Morgenstergemeente zijn belangrijk en uiterst leerzaam, zeker in deze tijd van polarisatie en van aandacht voor racisme. Omdat we beiden zelf niet intensief contact hebben met migrantengemeenschappen, vroegen we een pastor van een multiculturele kerk het artikel ook te lezen. In een kader is de korte reactie van de Utrechtse pastor Kelvin Onyema (Lifeword Christian Center) opgenomen.

---

³ Citaat aangehaald in Eddy van der Borgh, *Sunday Morning – The Most Segregated Hour. On Racial Reconciliation as Unfinished Business for Theology in South Africa and Beyond*, Inaugurele rede VU Amsterdam, Amsterdam 2009, p. 4

⁴ In deze rubriek hadden we eenmaal eerder een multiculturele geloofsgemeenschap: Herman van Well, 'The International Christian Fellowship en House of Hope', in: *GEESTkracht*, nr. 71 (2013), p. 39-46

Voorbeeldig knoeiwerk

Het lijkt een wat tegenstrijdige titel boven onze bijdrage: 'koersvast knoeien'. Maar als we de beschrijving van de Morgensterkerk in een paar woorden zouden moeten samenvatten, dan horen deze twee woorden er wel bij. Hier lezen we het relaas van een gemeente die weet Wie haar koers bepaalt. Die koersvastheid geeft ruimte voor experimenten, stimuleert om te pionieren, geeft vertrouwen om zaken los te laten. Dat daarbij wel eens iets mis gaat, onaf blijft of niet goed lukt, hoort erbij. 'Knoeien mag' staat er op de slabbetjes en schorten die namens de Morgensterkerk worden uitgereikt. Daar spreekt ongedwongenheid uit. En misschien ook wel een stukje relativering: het is hier niet perfect. Dat hoeft ook niet, sterker nog: in de relatieve chaos kunnen mooie dingen gebeuren. In relatie tot de eerder genoemde koersvastheid roept het een associatie op met die strofe uit dat Pinksterlied: 'vul aan, wat ons ontbreekt, want stukwerk is ons pogen' (Lied 672, Liedboek 2013). Nu past die bescheidenheid wel bij een (deels) golfplaten onderkomen, maar als je de beschrijving van de gemeente eens tot je door laat dringen, raak je onder de indruk van de voorbeeldigheid van de Morgensterkerk.

Een transitie naar een veelstemmige liturgie, waar niemand onoverkomelijke bezwaren tegen heeft - integendeel: er is enthousiasme over. Een verschuiving van een overwegend autochtone naar een interculturele geloofsgemeenschap: heus wel eens ingewikkeld, maar tegelijk ervaart men dit proces vooral als een aards voorproefje van een hemels visioen. Een gemeente waar gemeenteleden energie krijgen van een beleidstraject en 's nachts wakker gemaakt kunnen worden om zonder haperen missie en visie van de Morgensterkerk te citeren - misschien zelfs wel te belijden: er zullen weinig gemeenten zijn waar je hetzelfde van kunt zeggen. Een gemeente die 'en passant' twee pioniersplekken start, een voedselbank runt, bloeiend kinderwerk heeft... en dan is de lijst nog niet volledig.

Thermiek van de Geest

Wordt er eigenlijk wel écht geknoeid? Nu, vooruit: de rookworsten steken inderdaad mager af tegenover die dampende ovenschalen uit de wereldkeuken. Daar is vast nog iets in te leren. Maar: ook dat dóet de Morgensterkerk. Volop! Meer dan menig Nederlandse geloofsgemeenschap toont ze de moed om mooie, maar intensieve processen van transformatie aan te gaan. Men kiest bijvoorbeeld in de eredienst, maar ook in de bediening aan nieuwe Nederlanders niet voor het populaire meersporenbeleid. Daarin kunnen alle doelgroepen keurig gescheiden van elkaar hun eigen 'kerksmaak' ontwikkelen. Je hoeft elkaar niet lastig te vallen met je eigen-aardigheden, maar je kunt lekker je eigen gang. Integendeel: de Morgensterkerk kiest voor een integrale benadering van gemeenteopbouw. Niet de makkelijkste weg, maar wel een boeiende. En misschien ligt daar wel een geheim, voor dat koersvaste knoeien: er is moed en vertrouwen in de Morgensterkerk om een uitdaging aan te gaan. De basis voor deze niet-angstige, vertrouwensvolle houding vindt deze gemeente in de Heer zelf. Het is de toewijding aan God, die de gemeente niet bezorgd maakt en helpt om van betekenis te zijn voor wat/wie er op haar weg komt. Het is het commitment aan een diep doorleefde missie, die maakt dat lichte chaos en ongelukjes kunnen worden getypeerd als 'geknoei', en niet leiden tot verkrampt, geruzie of erger. Het is het besef dat God de gemeente voorgaat, dat de kerkenraad ruimte geeft om geen massief werkplan te ontwikkelen, maar te volstaan met een paar heldere stippen op de horizon. Zo wordt de koers van de gemeente geen knellende dwangbuis waarin afvinklijstjes worden bijgehouden, maar een uitnodigende dynamiek, die meebeweegt op de thermiek van de Geest.

Leerbaarheid

In die ruimte merken we bovendien een cultuur op van leerbaarheid: men oefent zich in opmerkzaamheid op Gods Geest, wil van en aan elkaar te leren, en ongewone vragen en situaties worden ervaren als een kans om te groeien. Zo'n cultuur wordt mede gevoed door een team van capabele leidinggevendenden die het verschil weten tussen micromanagement en onrealistisch idealisme. Vermoedelijk helpt ook de ervaring in de Haagse ambtenarij die verschillende gemeenteleden hebben, hierin een goede weg te gaan.

Den Broeder schrijft deze impressie van de Morgensterkerk vanuit een positieve grondhouding. Die houding zien we ook in de wijze waarop leiderschap en beleidsontwikkeling in de gemeente gestalte krijgt: aandacht voor inspirerende ervaringen, vertellen van goede verhalen, verwondering delen, samen dromen. Van daaruit wordt geïnvesteerd in versterking van gelijkwaardigheid. Ook ontstaat er vanuit deze grondtoon waar nodig ruimte voor een eerlijk tegengeluid: dat wat tegenvalt of niet goed gaat. Den Broeder merkt in de marges van zijn impressie op dat er wel eens kritische stemmen klinken, teleurstelling wordt geuit of dat mensen niet direct warm voor lopen voor veranderingen. Dit lijkt wel een parallel met de praktijk: de leiding (h)erkent de spanningen die transformatie met zich meebrengen, maar ze focust er niet op en laat zich er niet door gijzelen. De benadering van waarderende gemeenteopbouw (zie bijvoorbeeld Hendriks, Wells⁵) wordt hier niet met zoveel woorden benoemd, maar wel belichaamd.

Eén aspect van deze waarderende invalshoek verdient misschien nog wat extra aandacht in de Morgensterkerk. Transformatieprocessen vergen een lange adem, en hoe koersvast je ook bent: om zo'n proces vol te houden moet je af en toe ook je werk onderbreken, ondanks alle werk wat wacht en alle kansen die er liggen. Om op adem te komen. Maar ook om je opnieuw te verwonderen en daarmee gevoed verder te kunnen. Zoals je tijdens het tuinieren zomaar een paar aardbeien kunt plukken uit je eigen tuin, om ze aandachtig en dankbaar te proeven: 'Wat heerlijk! Deze vruchten groeien zomaar: dankzij mijn inspanning en dankzij de Heer, die mij zijn goedheid toont'.

"Ik vind het een heel mooi artikel en wat ik vooral mooi vind is dat God dingen doet die we niet van plan waren. We hebben vaak onze eigen visie, maar God draait dat om en begint iets nieuws. Van monocultureel naar multicultureel. De kerk wordt zo een replica van de mantel van Jozef, veelkleurig. Kerken gaan gelukkig open om culturen tot eenheid te brengen. Zo bouwen ze aan een Koninkrijkscultuur (intercultureel) die subculturen overstijgt en ons samenbrengt op een nieuwe manier. Zo kunnen we ook voorbij komen aan onze eigen culturele voorkeuren. Hier ligt ook een belangrijke uitdaging voor leiders in de kerk. Probeer een leidende cultuur te voorkomen. Als je bepaalde kleuren uit de jas knipt, krijg je het koud. Alle kleuren zijn nodig voor de jas om als geheel te functioneren." Pastor Kevin Onyema

Focus

In de mailwisseling met Gerrit den Broeder kwam ook het punt van focus aan de orde: 'doen we niet te veel en is het niet te versplinterd?' We hebben daar uiteraard als auteurs van deze reflectie niet precies zicht op, maar de beschrijving van deze – qua ledental vrij bescheiden – gemeente laat wel een indrukwekkend aantal activiteiten zien. Zijn het er misschien te veel? En is er mogelijk te weinig inhoudelijke focus? We kunnen niet precies inzoomen op deze gemeente, daarom kaarten we dit punt wat meer in algemene zin aan. Het is een herkenbaar dilemma in elke gemeenten. Wat doen we wel en wat doen we (dus) niet? Die vraag is zeker relevant als de vitaliteit van een gemeente terugloopt, maar ook in krachtige gemeenten is het van belang hier beleidsmatig over na te denken en tot keuzes te komen. Prikkelend in dit verband is een uitspraak van managementgoeroe Michael Porter: 'Strategy is mainly about choosing what not to do.'⁶ Minstens zo belangrijk als het nemen van initiatieven, is de rust en de ruimte om dat juist achterwege te laten. Peter Senge spreekt in dit verband van 'geplande verwaarlozing'.⁷ Concentratie is gemeenteopbouwkundig gezien een groot goed. Robert Warren onderstreept deze stelling op grond van empirisch onderzoek onder

⁵ Jan Hendriks, *Goede wijn. Waarderende gemeenteopbouw*, Utrecht 2013 en Samuel Wells, *A Nazareth Manifesto. Being with God*, Londen 2015. Recent werd dit boek in het Nederlands vertaald: *Een Nazareth-manifest. Bij God zijn*, Franeker 2020

⁶ Aangehaald in Ben Tiggelaar, 'Praktische lessen voor kerkleiders', in: *Leadership. Vakblad voor christelijke leiders*, jrg. 2 (2007), nr. 1, p. 45

⁷ Peter Senge c.s., *De dans der verandering. Nieuwe uitdagingen voor de lerende organisatie*, Schoonhoven 2000, p. 79

Anglicaanse parochies die een groei in participatie meldden. Van de zeven kenmerken die deze parochies deelden, was de zevende en laatste die Warren noemt juist het vermogen om zaken te laten liggen: 'they were *focused rather than frantic*, able to leave some things undone, able to enjoy life and all that is and to reflect on the value what they are doing.' Anders dan ze verwachtten waren gegroeide kerken gemiddeld genomen niet actiever dan kerken die geen groei konden melden. 'Quietly efficient', zo typeert hij hun functioneren.⁸

Het gebed neemt in de Morgensterkerk een belangrijke plaats in. Dit persoonlijke en gemeenschappelijke gebed is ook een plaats bij uitstek om focus te vinden. Want als het waar is dat Jezus Christus zijn gemeente bouwt en door Zijn Geest leidt, dan zal dat ook tot uiting komen in het ontvangen van wijsheid rond wat opgepakt kan worden en wat kan blijven liggen. Een van de lessen van de Morgenstergemeente die de predikant noemt, is deze: 'Heb een duidelijke missie en visie, maar sta open voor fluisteringen van de Geest'. Misschien zou je deze les ook nog iets anders kunnen formuleren: 'sta open voor fluisteringen van de Geest en ontwikkel zo een duidelijke missie en visie.' Het is in dit verband ook goed naar het grotere Lichaam van Christus te kijken. Kerkelijke gemeenten kunnen tot concentratie en onderlinge taakverdeling komen. Niet iedereen hoeft alles te doen! "Alles wat je meer doet dan je kunt, doe je in ieder geval niet voor de Here God", aldus de inmiddels overleden gemeenteopbouwman Jan Hendriks.

Gastvrijheid en wederkerigheid

Den Broeder noemt gastvrijheid en wederkerigheid als belangrijke elementen in het functioneren van de gemeente. Daarmee introduceert hij twee spannende begrippen in het kijken naar de gemeente. Want beide begrippen zijn op papier gewillig, maar in de praktijk vaak heel weerbarstig. De predikant geeft dat zelf ook al aan. Het is daarom zinnig hier wat breder te reflecteren op beide begrippen. We beginnen dan in Lukas 10, waar het gaat over de eerste missionarissen. Jezus stuurt 72 leerlingen twee aan twee er op uit om het goede nieuws te delen (Lk. 10: 1-16). Met minimale bagage worden ze op weg gestuurd en zo worden ze afhankelijk van de gastvrijheid van anderen. Dat is een opmerkelijk begin van de missionaire kerk: leven van de gastvrijheid van anderen. Wederkerigheid wordt hier direct ook concreet, want degenen die hun huis openstellen zijn niet primair 'de ontvangenden', maar in eerste instantie vooral 'de gevenden'. Veel kerken willen tegenwoordig gastvrij zijn en dat is een goede zaak, maar Lukas 10 stelt ons ook een vraag: durven wij zelf als gemeente(leden) gast te zijn bij anderen? En wie zijn dan in onze tijd de 'vredelievende mensen' uit Lucas 10? En in welke zin zouden wij als gelovigen te gast kunnen zijn bij mensen met een andere levensovertuiging? En tenslotte, zou het zo kunnen zijn dat als je geen innerlijke ruimte hebt om bij anderen echt te gast te zijn, je ook geen goede gastheer of -vrouw kunt zijn? Dit zijn vragen die er toe doen in een kerk die open wil zijn naar haar omgeving.

Het Griekse woord voor gastvrijheid of herbergzaamheid is *filoxenia*. Heel letterlijk betekent het 'liefde tot de vreemdeling of het vreemde'. Daarin klinkt een bepaalde spanning door: de vreemdeling en het vreemde zijn in eerste instantie bedreigend, juist vanwege het anders-zijn. De vreemdeling is niet zoals ik en roept daarmee heel gemakkelijk angst en in het verlengde daarvan vijandigheid op. Veel talen kennen ook slechts één woord voor 'vreemdeling' en 'vijand'. Een voorbeeld is het latijnse *hostis*. Interessant in dit verband is ook de verwantschap tussen het Engelse *host*, *gastheer*, en *hostile*, *vijandig*. Dit zet ons op het spoor van gastvrijheid als spanningsvolle zaak. We hebben in eerste instantie de neiging de vreemdeling op afstand te houden of zelfs te verdrijven. Pas in tweede instantie komt er een andere oplossing in zicht: gastvrijheid en vriendschap. Wanneer in Oude en Nieuwe Testament opgeroepen wordt tot gastvrijheid, heeft dat heel vaak deze dubbelheid als achtergrond. Dat haalt kerkelijke gastvrijheid uit, zoals Den Broeder schrijft, de sfeer van enkel een kop koffie. Een keuze voor gastvrijheid is ingrijpend, want het zal nooit meer worden

---

⁸ Robert Warren, *The Healthy Churches' Handbook*, London 2004, p. 44,45. in vertaling: Robert Warren, *Handboek gezonde gemeente. Kerkvernieuwing in de praktijk*, Gorinchem 2008, p. 63-66

zoals het was. Het confronteert ook, want een plakje rookworst op een prikkertje is inderdaad andere koek dan een royale maaltijd.

De Morgenstergemeente is een weg gegaan die moedig is. Ze had de evangelist Sylvador ook kunnen zeggen dat hij beter elders nieuwe gelovigen kon afleveren, want 'hier gaan ze zich toch niet thuis voelen'. Zo werkt het immers vaak. 'Ons kent ons' is ook wel zo gemakkelijk. De gemeente heeft daar echter niet voor gekozen en dat valt in haar te prijzen. Tegelijk moeten we nuchter blijven: slechts ongeveer een op de zeven gemeenteleden heeft een migrantenachtergrond. Dat geeft het risico dat de Nederlandse cultuur toch dominant blijft. Pastor Onyema wijst daar ook op in zijn reactie. Hier ligt een belangrijke uitdaging: hoe voorkom je een eenzijdige cultuur in een groep met een grote blanke meerderheid? Is het überhaupt mogelijk om dat te voorkomen? Boeiend is in dit verband het gegeven dat het nog niet gelukt is om leden met een migratie-achtergrond in de kerkenraad te krijgen. Dat nodigt uit tot zelfreflectie: hoe komt dat? Heeft het mogelijk te maken met de bestaande cultuur van een kerkenraad? Dominantie betekent zeker niet automatisch hoogmoed, maar de twee sluiten elkaar bepaald ook niet uit en daar ligt een risico.⁹ Iedere vorm van (verborgen) hoogmoed is fruikend voor gemeenschapsvorming en onderlinge uitwisseling. Multiculturele gemeenschapsvorming met één 'bovenliggende' partij is daarom vrijwel altijd een spannend en vaak ook confronterend gebeuren. In de confrontatie kunnen mensen elkaar kwijt raken, maar ze kunnen ook aan elkaar genezen. Culturele hoogmoed – en trouwens ook culturele 'laagmoed' – kan veranderen in het besef dat geen cultuur buiten God om gaat en dat in elke cultuur tekenen van Zijn aanwezigheid te bespeuren zijn. Pastor Onyema wijst daar beeldend op met zijn referentie aan de veelkleurige mantel van Jozef. We gunnen de Morgensterkerk tot in lengte van jaren een dergelijke veelkleurige warme jas!

Nadine van Hierden is docent organisatiekunde bij het Centrum voor Beroepsvorming en Spiritualiteit, verbonden aan de Protestantse Theologische Universiteit.

E: b.van.hierden@pthu.nl

Sake Stoppels is lector Theologie aan de Christelijke Hogeschool te Ede en wetenschappelijk beleidsmedewerker binnen de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland. Hij is lid van de redactie van Inspirare.

E: sstoppels@che.nl

---

⁹ Boeiend in dit verband is Gloria Wekker, *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*, Durham/London 2016